

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Федеральное государственное автономное учреждение
высшего профессионального образования
"Казанский (Приволжский) федеральный университет"
Отделение татарской филологии и межкультурной коммуникации

подписано электронно-цифровой подписью

Программа дисциплины

Синтаксис современного татарского языка Б3.Б.2.5

Направление подготовки: 032700.62 - Филология

Профиль подготовки: Отечественная филология (Татарский язык и литература)

Квалификация выпускника: бакалавр

Форма обучения: очное

Язык обучения: русский

Автор(ы):

Сагдиева Р.К.

Рецензент(ы):

Хисамова Ф.М.

СОГЛАСОВАНО:

Заведующий(ая) кафедрой: Харисов Ф. Ф.

Протокол заседания кафедры No ___ от "___" _____ 201__ г

Учебно-методическая комиссия Института филологии и межкультурной коммуникации (отделение татарской филологии и межкультурной коммуникации):

Протокол заседания УМК No ___ от "___" _____ 201__ г

Регистрационный No 902327214

Казань

2014

Содержание

1. Цели освоения дисциплины
2. Место дисциплины в структуре основной образовательной программы
3. Компетенции обучающегося, формируемые в результате освоения дисциплины /модуля
4. Структура и содержание дисциплины/ модуля
5. Образовательные технологии, включая интерактивные формы обучения
6. Оценочные средства для текущего контроля успеваемости, промежуточной аттестации по итогам освоения дисциплины и учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы студентов
7. Литература
8. Интернет-ресурсы
9. Материально-техническое обеспечение дисциплины/модуля согласно утвержденному учебному плану

Программу дисциплины разработал(а)(и) доцент, к.н. (доцент) Сагдиева Р.К. кафедры татарского языка и методики преподавания отделение татарской филологии и межкультурной коммуникации им.Г.Тукая , Ramilya.Sagdieva@kpfu.ru

1. Цели освоения дисциплины

Основной целью освоения дисциплины "Синтаксис современного татарского языка" является дать целостное представление о научном освещении синтаксического строя татарского литературного языка на современном этапе его развития.

"Синтаксис" завершает курс "Современный татарский язык". Одна из главных задач его преподавания - ввести студента в современную синтаксическую проблематику, актуализируя все общеграмматические знания, приобретенные в изучении предшествующих дисциплин - морфемики, словообразования и морфологии. Замысел провести единую линию сквозь все грамматические разделы курса должен получить здесь свое завершение. Главный ожидаемый при этом "конечный результат" - умение анализировать любой татарский текст, определяя его грамматическую устроенность "снизу доверху" - от морфемики до структуры текста

2. Место дисциплины в структуре основной образовательной программы высшего профессионального образования

Данная учебная дисциплина включена в раздел " Б3.Б.2 Профессиональный" основной образовательной программы 032700.62 Филология и относится к базовой (общепрофессиональной) части. Осваивается на 3 курсе, 5, 6 семестры.

Данная учебная дисциплина входит в раздел Б3. Б2.5. ФГОС по направлению подготовки ВПО 032700- "Филология". Модуль 3."Преподавание филологических дисциплин";

Дисциплина занимает важное место в системе курсов, ориентированных на изучение основного языка, дает совокупность теоретических и практических знаний об основных единицах этого уровня языка - словосочетание, предложение, текст и их особенностях по сравнению с другими единицами.

Синтаксис имеет одно явное преимущество перед другими разделами грамматики: он демонстрирует "язык в действии", тогда как предыдущие позволяют увидеть его "в разобранном виде" - в виде системы элементов, которые содержат лишь потенциальную информацию о своем использовании. Имея дело с готовыми для общения единицами, синтаксис уже поэтому более функционален, чем та же морфология. Это обстоятельство с тем большей настойчивостью диктует функциональный поворот в его преподавании.

Современная синтаксическая наука представлена, по существу, тремя синтаксисами: формальным, семантическим и актуальным. Приоритет формального объясняется традициями преподавания и ведения исследований, а не его "первенством" в синтаксическом механизме языка. Функциональный поворот в преподавании предполагает отказ от приоритета формального синтаксиса и, соответственно, выдвижение на первый план двух других - тех, которые "обслуживаются" формальным. Иначе говоря, можно поставить вопрос так: сначала систематизировать синтаксические средства, а потом узнать, чему они служат; а можно иначе - сначала познакомиться с теми содержательными сущностями, которые подлежат обслуживанию, а затем систематически обозреть средства, которые это делают.

Форма отчетности - экзамен в 6 семестре.

3. Компетенции обучающегося, формируемые в результате освоения дисциплины /модуля

В результате освоения дисциплины формируются следующие компетенции:

Шифр компетенции	Расшифровка приобретаемой компетенции
ОК-1 (общекультурные компетенции)	владение культурной мышления, способность к восприятию, анализу, обобщению информации, постановке цели и выбору путей ее достижения

Шифр компетенции	Расшифровка приобретаемой компетенции
ОК-4 (общекультурные компетенции)	способность принимать организационно-управленческие решения в нестандартных ситуациях и готовность нести за них ответственность
ПК-1 (профессиональные компетенции)	способность демонстрировать знание основных положений и концепций в области теории и истории основного изучаемого языка и литературы, теории коммуникации, филологического анализа и интерпретации текста, представление об истории, современном состоянии перспективных развития филологии
ПК-2 (профессиональные компетенции)	владение базовыми навыками сбора и анализа языковых и литературных фактов с использованием традиционных методов и современных информационных технологий
ПК-3 (профессиональные компетенции)	свободное владение основным изучаемым языком в его литературной форме
ПК-5 (профессиональные компетенции)	способность применять полученные знания в области теории и истории основного изучаемого языка и литературы, теории коммуникации, филологического анализа и интерпретации текста в собственной научной-исследовательской деятельности
ПК-6 (профессиональные компетенции)	способность проводить под научным руководством локальные исследования на основе существующих методик в конкретной узкой области филологического знания с формулировкой аргументированных умозаключений и выводов

В результате освоения дисциплины студент:

1. должен знать:

- закономерности развития синтаксического строя татарского языка;
- об истории изучения предмета; о разных направлениях в синтаксисе; о синтаксических единицах; о грамматическом, синтагматическом, актуальном членении предложения;

2. должен уметь:

- объяснять и различать синтаксические явления, изученные на лекционных и практических занятиях.
- пользоваться навыками полного синтаксического анализа простого, сложного, многокомпонентного предложения и текста, грамотного письма (пунктуация).

3. должен владеть:

- основными методами и приемами исследовательской и практической работы в области языкознания;
- базовым терминологическим инструментарием современной науки о языке;
- навыками работы с необходимой информацией в глобальных компьютерных сетях;
- навыками подготовки научных работ и репрезентацией собственных научных исследований

4. должен демонстрировать способность и готовность:

- к практическому применению полученных знаний при решении профессиональных задач;
- к устной и письменной коммуникации

4. Структура и содержание дисциплины/ модуля

Общая трудоемкость дисциплины составляет 7 зачетных(ые) единиц(ы) 252 часа(ов).

Форма промежуточного контроля дисциплины отсутствует в 5 семестре; экзамен в 6 семестре.

Суммарно по дисциплине можно получить 100 баллов, из них текущая работа оценивается в 50 баллов, итоговая форма контроля - в 50 баллов. Минимальное количество для допуска к зачету 28 баллов.

86 баллов и более - "отлично" (отл.);

71-85 баллов - "хорошо" (хор.);

55-70 баллов - "удовлетворительно" (удов.);

54 балла и менее - "неудовлетворительно" (неуд.).

4.1 Структура и содержание аудиторной работы по дисциплине/ модулю

Тематический план дисциплины/модуля

N	Раздел Дисциплины/ Модуля	Семестр	Неделя семестра	Виды и часы аудиторной работы, их трудоемкость (в часах)			Текущие формы контроля
				Лекции	Практические занятия	Лабораторные работы	
1.	Тема 1. Сөйләм төзелеше закончалыкларын өйрәнүче фән буларак синтаксис.	5	1	2	1	0	
2.	Тема 2. Сөйләм берәмлекләре: гади жөмлө, кушма жөмлө текст, сүзтезмә, жөмлө кисәге.	5	2	2	1	0	
3.	Тема 3. Жөмлөгә билгеләмә. Жөмләнең төп үзенчәлекләре хәберлек һәм модальлек. Аларның белдерелүе. Жөмлэләрне төркемләү принциплары.	5	3	2	1	0	
4.	Тема 4. Интонация турында гомуми мәгълүмат.	5	4	2	1	0	
5.	Тема 5. Сүзләрнең синтаксик бәйләнеше. Сөйләмне оештыручы төп бәйләнеш буларак ияртүле бәйләнеш.	5	5	2	1	0	
6.	Тема 6. Сүзтезмә.	5	6	2	1	0	

N	Раздел Дисциплины/ Модуля	Семестр	Неделя семестра	Виды и часы аудиторной работы, их трудоемкость (в часах)			Текущие формы контроля
				Лекции	Практические занятия	Лабораторные работы	
7.	Тема 7. Жәмләнең баш кисәкләре. Баш кисәкләрнең хәбәрлек оештырулары. Ия. Аның төп билгеләре. Хәбәр. Исем хәбәрләр. Фигыль хәбәрләр. Гади һәм тезмә фигыль хәбәрләр. Кушма фигыль хәбәрләр.	5	7	2	1	0	
8.	Тема 8. Иярчен кисәкләр. Иярчен кисәкләрне өйрәнү тарихы. Аергыч. Тәмамлык, аның төрләре. Хәл, аның төрләре.	5	8	2	1	0	
9.	Тема 9. Аныклагыч һәм аның үзенчәлекләре.	5	9	2	1	0	
10.	Тема 10. Модаль кисәкләр.	5	10	2	1	0	
11.	Тема 11. Тиңдәш кисәкләр.	5	11	2	1	0	
12.	Тема 12. Жәмләнең синтагмаларга бүленеше.	5	12	2	1	0	
13.	Тема 13. Аерымланган иярчен кисәкләр.	5	13	2	1	0	
14.	Тема 14. Жәмләнең актуаль кисәкләргә бүленеше.	5	14	2	1	0	
15.	Тема 15. Жәмләдә сүз тәртибе.	5	15	2	1	0	
16.	Тема 16. Өстәлмәләр.	5	16	2	1	0	
17.	Тема 17. Жәмлә төрләре. Раслау һәм инкяр жәмләләр. Хикәя, сорау, боеру, тойгылы жәмләләр. Тулы һәм ким жәмләләр. Жыйнак һәм жәенке жәмләләр.	5	17	2	1	0	
18.	Тема 18. Жәмлә төрләре. Бер составлы жәмләләр. Ике составлы жәмлә үзенчәлекләре.	5	18	2	1	0	

N	Раздел Дисциплины/ Модуля	Семестр	Неделя семестра	Виды и часы аудиторной работы, их трудоемкость (в часах)			Текущие формы контроля
				Лекции	Практические занятия	Лабораторные работы	
19.	Тема 19. Кушма жөмлө.	6	1	2	2	0	
20.	Тема 20. Тезмә кушма жөмлө.	6	2	2	2	0	
21.	Тема 21. Иярченле кушма жөмлө. Иярченле кушма жөмлө үзенчәлекләре.	6	3	2	2	0	
22.	Тема 22. Иярчен ия, хәбәр, аергыч, төмамлык жөмлөләр.	6	4	2	2	0	
23.	Тема 23. Иярчен урын, вакыт, рәвеш, күләм жөмлөләр.	6	5	2	2	0	
24.	Тема 24. Иярчен сәбәп, максат, шарт, кире жөмлөләр.	6	6	2	2	0	
25.	Тема 25. Иярчен аныклагыч жөмлөләр.	6	7	2	2	0	
26.	Тема 26. Аналитик һәм синтетик бәйләүче чаралар.	6	8	2	2	0	
27.	Тема 27. Кушма жөмлөләрне бер төзелештән икенче төзелешкә үзгәртү.	6	9	2	2	0	
28.	Тема 28. Аналитик та, синтетик та булган кушма жөмлөләр.	6	10	2	2	0	
29.	Тема 29. Күп тезмәле катлаулы кушма жөмлө.	6	11	2	2	0	
30.	Тема 30. Күп иярченле катлаулы кушма жөмлө.	6	12	2	2	0	
31.	Тема 31. Текст.	6	13	2	2	0	
32.	Тема 32. Тезем.	6	14	2	2	0	
33.	Тема 33. Чит сөйләмле текст	6	15	2	2	0	
34.	Тема 34. Пунктуация. Синтаксисны өйрәнү тарихы.	6	16	2	2	0	
	Тема . Итоговая форма контроля	6		0	0	0	экзамен
	Итого			68	50	0	

4.2 Содержание дисциплины

Тема 1. Сөйләм төзелеше закончалыкларын өйрәнүче фән буларак синтаксис.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Сөйләм төзелеше закончалыкларын өйрәнүче фән буларак синтаксис. Аның предметы, эчтәлегә, тикшеренү методлары. Синтаксис һәм логика фәннәре арасында, сөйләм һәм фикерләү арасында мөнәсәбәт. Сөйләм һәм фикерләүнең төп берәмлекләре буларак жөмлө һәм хөкем. Жөмлө кисәкләре һәм хөкем кисәкләре арасында мөнәсәбәт: субъект, предикат, бөяләү, объект, атрибут: ия, хәбәр, төмамлык, аергыч, хәл, аныклагыч төшенчәләре. Субъект белән ия, үтәүче белән предикат, хәбәр белән процесс арасында мөнәсәбәт. Сөйләм, фикер, чынбарлык, сөйләүче, тыңлаучы төшенчәләренә аңлатма. Сөйләмнең төп үзенчәлекләре: хәбәрлек һәм модальлек.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Синтаксисның предметын, тикшеренү методларын кабатлау. Жөмлө һәм хөкем кисәкләре арасындагы мөнәсәбәтне искә төшерү. сөйләм, фикер, чынбарлык, сөйләүче, тыңлаучы төшенчәләренә аңлатма бирергә өйрәнү. Хәбәрлек һәм модальлек үзенчәлекләре.

Тема 2. Сөйләм берәмлекләре: гади жөмлө, кушма жөмлө текст, сүзтезмә, жөмлө кисәге.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Сөйләм берәмлекләре: гади һәм кушма жөмлө, текст, сүзтезмә, жөмлө кисәге. Аларның синтаксик берәмлекләр дип аталуы. Синтаксис фәнендә төрле юнәлешләр.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Сөйләм берәмлекләрен аера белү, аларның үзенчәлекләрен кабатлау. Синтаксис фәнендәге юнәлешләрне искә төшерү.

Тема 3. Жөмлөгә билгеләмә. Жөмлөнөң төп үзенчәлекләре хәбәрлек һәм модальлек. Аларның белдерелүе. Жөмлөләрне төркемләү принциплары.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Жөмлөгә билгеләмә. Жөмлөнөң төп үзенчәлекләре хәбәрлек һәм модальлек. Аларның белдерелүе. Жөмлөләрне төркемләү принциплары: грамматик кисәкләргә таркала алуы, алмавы; хикәя, сорау, боеру, тойгылы; гади, кушма; жәенке, жыйнак; бер составлы, ике составлы; тулы, ким; раслау, инкарь

практическое занятие (1 часа(ов)):

Жөмлөгә билгеләмә бирү тәртибе. Гади һәм кушма жөмлөнә аеру, хикәя, сорау, боеру, тойгылы жөмлөләрнең кулланылышы. Бер составлы, ике составлы; жыйнак, жәенке; тулы, ким; раслау, инкарь жөмлөләргә кыскача күзәтү ясау.

Тема 4. Интонация турында гомуми мәгълүмат.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Интонация турында гомуми мәгълүмат. Интонациянең өлешләре: фраза басымы, пауза, логик басым, тойгы басымы, жөмлөнөң билгеле бер көй белән әйтелүе. Сөйләм көенә карап интонациянең төрләре: тулы, күтәрелүче, төшүче, катнаш интонацияләр. Интонациянең башка төрләре: хәбәр итү, санау, каршы куючы, көттерү интонацияләре. Интонациянең сөйләмдәге роле.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Интонация турындагы мәгълүматны искә төшерү. Төрле интонацияләрне бер-берсеннән аерырга өйрәнү, аларның кулланылышын билгеләү.

Тема 5. Сүзләрнең синтаксик бәйләнеше. Сөйләмне оештыручы төп бәйләнеш буларак ияртүле бәйләнеш.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Сүзләрнең синтаксик бәйләнеше. Сөйләмне оештыручы төп бәйләнеш буларак ияртүле бәйләнеш. Ияртүле бәйләнешнең нәтижәсе буларак тезүле бәйләнеш. Тезүле бәйләнешне белдерә торган чаралар. Ияртүле бәйләнештәге сүзләр арасында мөнәсәбәт. Жөмлө барлыкка китерүче бәйләнеш буларак хәбәрлекле мөнәсәбәт. Жөмлөнә жәенкеләндерүче бәйләнеш буларак ачыклаулы (төгәлләүле) мөнәсәбәт һәм аныклаулы мөнәсәбәт. Аларны белдерә торган чаралар. Ияртүле бәйләнешнең традицион бүленеше: ярашу, башкарылу, янәшлек.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Жөмлә эченнән ияртүле һәм тезүле бәйләнешне аеру. Хәбәрлекле, ачыклаулы һәм аныклаулы мөнәсәбәттә торган синтаксик берәмлекләргә билгеләргә өйрәнү.

Тема 6. Сүзтезмә.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Сүзтезмә. ачыклаулы мөнәсәбәткә нигезләнеп төзелгән синтаксик берәмлек буларак сүзтезмә. Сүзтезмәләргә өйрәнү тарихы. Сүзтезмәләргә тезмә сүз белән охшаш яклары һәм аермалары. Сүзтезмәләргә жөмлә белән мөнәсәбәт. Сүзтезмәләргә төркемләү принциптары. Сүз бәйләнешенң характерына карап, сүзтезмәләргә төрләр: ирекле һәм тотрыклы сүзтезмәләр. төзелеш ягыннан сүзтезмәләргә төрләр: гади, катлаулы сүзтезмәләр. Өйрәнү максатыннан чыгып сүзтезмәләргә төркемләү: а) ияртүче кисәккә карап сүзтезмәне аеру; б) сүзтезмәдәгә сүзләргә бәйләү чара; в) сүзтезмәдәгә сүзләр арасында урнашкан мәгънә мөнәсәбәт. Жөмләне сүзтезмәгә таркату. Сүзтезмәләргә тикшерү.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Жөмләне сүзтезмәләргә таркату күнекмәләргә булдыру. Сүзтезмәгә анализ ясарга өйрәнү. Сөйләмдә ирекле сүзтезмәләрдән тезмә сүзләргә һәм тотрыклы сүзтезмәләргә аеру.

Тема 7. Жөмләнең баш кисәкләре. Баш кисәкләргә хәбәрлек оештырулары. Ия. Аның төп билгеләре. Хәбәр. Исем хәбәрләр. Фигыль хәбәрләр. Гади һәм тезмә фигыль хәбәрләр. Кушма фигыль хәбәрләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Жөмләнең баш кисәкләре. Жөмләнең логик-грамматик кисәкләргә бүленеше. Сүзләр төрләнешеннән чыгып, жөмләдә беренче, икенче, өченче дәрәжәдәгә кисәкләргә билгеләү. Жөмләнең баш, иярчен, модал кисәкләргә бүленеше. Баш кисәкләргә хәбәрлек оештырулары. Ия. Аның төп билгеләре. Төзелеш ягыннан төрләр: гади, тезмә ияләр. Иянең белдерелүе һәм төп мәгънәләре. Хәбәр. Хәбәрнең белдерелүе. Морфологик яктан хәбәрнең төрләр: исем хәбәр, фигыль хәбәр. Төзелеш ягыннан хәбәрнең төрләр: гади, тезмә, кушма. Исем хәбәрләр. Гади һәм тезмә исем хәбәрләр. Аларның тарихи формалашуы. Кушма исем хәбәрләрнең ясалышы. Фигыль хәбәрләр. Гади һәм тезмә фигыль хәбәрләр. Аларның төрләр. Кушма фигыль хәбәрләр. Сөйләүченең процесска мөнәсәбәтен белдерә торган кушма фигыль хәбәрләр. Процессның ничек һәм ни дәрәжәдә үтәлүен белдерә торган кушма фигыль хәбәрләр. Процессның сөйләү моментына мөнәсәбәтен белдерә торган кушма фигыль хәбәрләр. Эзлекле һәм параллель процессларны белдерә торган кушма фигыль хәбәрләр. Ия белән хәбәрнең үзара бәйләнеше.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Жөмләдән баш кисәкләргә билгеләү. Ияне табу, аның гади һәм тезмә төрләргә дәрәжә итеп билгеләү. Исем һәм фигыль хәбәрләргә аерырга өйрәнү. Гади, тезмә һәм кушма исем хәбәрләргә бер-берсеннән аерырга өйрәнү. Гади, тезмә һәм кушма фигыль хәбәрләргә дәрәжә билгеләү күнекмәләргә булдыру.

Тема 8. Иярчен кисәкләр. Иярчен кисәкләргә өйрәнү тарихы. Аергыч. Тәмамлык, аның төрләр. Хәл, аның төрләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Иярчен кисәкләр. Иярчен кисәкләргә өйрәнү тарихы. Ачыклаулы мөнәсәбәткә кәргән сүзләргә иярчәсе буларак аергыч, тәмамлык, хәл. Аларның сөйләм оештыруда икче дәрәжәдәгә рольне уйнаулары. Аергыч, аның төп билгеләре. аергычның белдерелүе, аерылмышка бәйләнү юллары. Тәмамлык, аның төрләр. Туры тәмамлыкның мәгънәсе, бирелеш, ияртүче кисәккә бәйләнү юллары. Кыяк тәмамлыкның мәгънәсе, бирелеш, ияртүче кисәккә бәйләнү юллары. Хәл, аның төрләр: вакыт, урын, сәбәп, максат, шарт, кире, рәвеш, күләм-чама хәлләр. Аларның бирелеш һәм ияртүче кисәккә бәйләнү юллары.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Жөмләдән иярчен кисәкләргә аерырга өйрәнү. Аергычның үзенчәлекләрен, аерылмышка бәйләнү чараларын дәрәжә билгеләү. Тәмамлыкның туры һәм кыяк төрләргә аерырга өйрәнү, аларның ияртүче кисәккә бәйләнү чараларын таба белү. Хәлнең үзенчәлекләре, вакыт, урын, сәбәп, максат, шарт, кире, рәвеш һәм күләм-чама хәлләргә таба белү күнекмәләргә булдыру. Иярчен кисәкләргә билгеләүдәгә кыен очрактар.

Тема 9. Аныклагыч һәм аның үзенчәлекләре.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Аныклагыч һәм аның үзенчәлекләре. Аныклагычның урыны һәм аныкланмышка бәйләнү юллары. Аныклагычның барлык жәмлә кисәкләрен дә аныклап килә алуы. Аныклагычның сөйләм төзүдә өченче дәрәжәдәге роль уйнавы. Мәгънә күләме аныкланмыш белән бер үк булган аныклагычлар һәм аларның аныкланмышка бәйләнү юллары. Мәгънә күләме аныкланмыш мәгънәсеннән кимрәк булган аныклагычлар һәм аларның аныкланмышка бәйләнү юллары. Аныклагычларның төзелеше ягыннан төрләр. Аныклагычлар янында тыныш билгеләре.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Жәмләдән аныклагычларны аеру. Ярашкан һәм ярашмаган аныклагычларны аерып чыгару. Аныклагычларның хәбәрне, ияне, төмамлыкларны, аергычларны һәм хәлләрне аныклап килү очраklары. Аныклагычның икенче бер аныклагычны аныклап килүе. Жыйнак һәм жәенке, тиңдәш аныклагычларны дәрәс билгеләү.

Тема 10. Модаль кисәкләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Жәмләнең модаль кисәкләре. Сөйләүченең чынбарлыкка мөнәсәбәттен белдергән очракта модаль кисәкләрнең роле. Эндәш сүзләр. Затларга һәм жансыз предметларга аталган эндәш сүзләрнең үзенчәлеге. кешеләргә төрлечә эндәшү формалары. Кереш сүзләрнең төзелеше һәм мәгънәсе ягыннан төрләр. аларның кулланылыш үзенчәлекләре. Тарихи үсеш чорында кереш сүзләрнең үзгәреше. Модаль кисәкләр янында тыныш билгеләре.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Жәмләдән модаль кисәкләрне аерырга өйрәнү. Аларны дәрәс итеп билгеләү. Кереш сүзләрне сөйләмдә кулланырга өйрәнү. Эндәш сүзләрнең кулланылыш үзенчәлекләре белән танышу, аларны дәрәс файдалану. Кереш һәм эндәш сүзләрнең сөйләмне баетудагы роле. Тыныш билгеләрен дәрәс кую күнекмәләре булдыру.

Тема 11. Тиңдәш кисәкләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Тиңдәш кисәкләр. Жәмлә кисәкләренең тиңдәшләнеп килүе өчен төп шарт - ияртүле бәйләнешнең булуы. Тиңдәш кисәкләрне үзара төркөүче чаралар. Тиңдәш һәм тиңдәш булмаган аергычлар. Тиңдәш кисәкләр янында гомумиләштерүче сүзләр. Тиңдәш кисәкләр һәм гомумиләштерүче сүзләр янында тыныш билгеләре.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Тиңдәш кисәкләрне таба белергә өйрәнү. Тиңдәш һәм тиңдәш түгел аергычларның үзенчәлекләрен билгели белү. Төрле жәмлә кисәкләренең тиңдәшләнеп килә алуларына мисаллар туплау. Тиңдәш кисәкләр һәм гомумиләштерүче сүзләр янында тыныш билгеләрен куярга өйрәнү күнекмәләрен булдыру.

Тема 12. Жәмләнең синтагмаларга бүленеше.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Жәмләнең синтагмаларга бүленеше. Синтагма турында төшенчә, аның өйрәнелү дәрәжәсе. Синтагмаларга бүленешнең мәгънә белдерүдә катнашуы. Синтагма, сөйләм такты, сулыш группасы, цезура. Синтагма һәм сүзтезмә. Жәмлә кисәкләренең аерым синтагма төзи алмый торган очраklары. Жәмлә кисәкләренең аерым синтагма төзи ала торган очраklары.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Жәмләне синтагмаларга аера белү күнекмәләре булдыру. Аерым синтагма төзи ала һәм аерым синтагма төзи алмый торган жәмлә кисәкләрен таба белү. Текстны синтагмаларга дәрәс итеп бүлү, сәнгатьле уку күнекмәләрен булдыру.

Тема 13. Аерымланган иярчен кисәкләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Аерымланган иярчен кисәкләр. Синтагма һәм аерымлану арасында охшаш һәм аермалы яklар. Аерымлану - синтагманың язуда тыныш билгесе белән күрсәтелгән очрагы. Жәмлә кисәкләренең аерымлануы өчен төп шартлар. Аерымланган аергыч, төмамлык, хәлләр. Аныклагычларның башлыча аерымланган булуы. Аерымланган кисәкләр янында тыныш билгеләре.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Жөмлэдән аерымланган кисәләрне таба белү, аларның асларына дәрәс итеп сызу. Аерымланган аергычларның, хәлләрнең үзенчәлекләрен билгеләү. Туры тәмамлыklarның аерымланмаулары. Кыек тәмамлыкның аерымлану очраklarын билгели белү.

Тема 14. Жөмләнең актуаль кисәкләргә бүленеше.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Жөмләнең актуаль кисәкләргә бүленеше турында төшенчә. Актуаль кисәкләрнең өйрәнелү дәрәжәсе. сөйләм предметы (тема) һәм сөйләм яңалыгы (рема), аларның хөкемлөүдәге субъект һәм предикат белән мөнәсәбәте. Жөмләдә тема белән реманың урыны. Актуаль кисәкләргә бүленеш һәм телне практик куллану.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Жөмләне актуаль кисәкләргә аеру. Тема белән реманың чылбырлы бәйләнеш хасил итүләре. Реманы кабатлаудан котылу очраklarы. Телне практик кулланганда актуаль кисәкләрнең кулланылыш үзенчәлекләрен истә тоту.

Тема 15. Жөмләдә сүз тәртибе.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Сөйләмдә сүз тәртибенең роле. Төрле стильләрдә сүз тәртибен белдерүче факторлар. Гадәти язма сөйләмдә сүз тәртибен билгеләүче факторлар. Тойгылы язма сөйләмдә һәм шигъри сөйләмдә сүз тәртибен билгеләүче факторлар.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Сөйләмдә сүз тәртибенең ролен ачыклау. Туры һәм инверсия очраklarын таба белү. Инверсиянең жанлы сөйләмдә, тойгылы жөмлөләрдә һәм шигъри сөйләмдә актив кулланылышын күзәтү. Хәбәрлекле һәм ачыклаулы мөнәсәбәттә инверсия күренешен таба белү.

Тема 16. Өстәлмәләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Сөйләмә телдәге сүз тәртибенең әдәби телгә үтеп керү нәтижәсендә формалашкан күренеш буларак өстәлмәләр. Өстәлмәләрне өйрәнү тарихы, өстәлмәләр һәм ким жөмлөләр. Өстәлмәләр һәм инверсион кисәкләр. Өстәлмәләрнең стилистик функцияләре.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Төрле жөмлә кисәкләренең өстәлмә булып килә алулары. Хәбәрләрнең беркайчан да өстәлмә була алмаулары. Жыйнак, жәенке, тиңдәш өстәлмәләр белән танышу. Аларны дәрәс итеп билгеләү.

Тема 17. Жөмлә төрләре. Раслау һәм инкяр жөмлөләр. Хикәя, сорау, боеру, тойгылы жөмлөләр. Тулы һәм ким жөмлөләр. Жыйнак һәм жәенке жөмлөләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Жөмлә төрләре. Раслау һәм инкяр жөмлөләр, аларның төп үзенчәлекләре. Инкярны һәм раслауны белдерә торган чаралар. Инкярны белдерүдә логик басым. Хикәя, сорау, боеру, тойгылы жөмлөләр. Аларның төп мәгънәләре һәм билгеләре. Сорау жөмлә төзелешендә татар теленең рус теленнән аермасы. Сорала торган кисәкнең урыны, аның логик басымы алуы. Бу жөмлэдән соң тыныш билгеләре. Тулы һәм ким жөмлөләр. Тулы жөмләнең үзенчәлекләре, ким жөмләнең үзенчәлекләре, кимлекнең сәбәпләре. Ким жөмлөләрне өйрәнү тарихы. Ким жөмлөләрне кимлек төренә карап төркемләү. Ким жөмлөләрнең кулланылышы. Жыйнак һәм жәенке жөмлөләр, аларның үзенчәлекләре. Таркалмый торган жөмлөләр. Аларның бер төре буларак сүз жөмлөләр.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Текстан раслау, инкяр, жәенке, жыйнак, хикәя, сорау, боеру, тойгылы жөмлөләрне аеру өйрәнү. аларның кулланылыш үзенчәлекләрен билгеләү. Инкяр жөмләнең раслауны белдерә башлау очраklarы. Сорау, боеру һәм тойгылы жөмлөләрнең күрсәткечләрен билгеләү.

Тема 18. Жөмлә төрләре. Бер составлы жөмлөләр. Ике составлы жөмлә үзенчәлекләре.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Жөмлө төрлөрө. Бер составлы жөмлөләр, ике составлы жөмлө үзенчәлекләре. Баш кисәкнең кайсы сүз төркеме белән бирелүенә карап бер составлы жөмлөләрне фиғыль жөмлөгә, исем жөмлөгә, сүз жөмлөләргә бүлү. Бер составлы фиғыль жөмләнең төрлөрө: билгеле һәм билгесез үтәүчеле. Билгеле үтәүчеле жөмлөдә баш кисәкнең һәм үтәүченең белдерелү юллары. Билгесез үтәүчеле жөмлөдә баш кисәкнең бирелеше. Гомум үтәүчеле һәм үтәүчесез жөмлөләрне аерып чыгару мәсьәләсе. Исем жөмлөләрнең төрлөрө, аларда баш кисәкнең бирелүе. Баш кисәгә сыйфат һәм рәвешләр белән белдерелгән бер составлы жөмлөләрне дә атау жөмлөләргә кертеп өйрәнү. Атау жөмлөләрнең кулланылыш. Күзаллаулы баш килешле өйләнмәләр һәм атау жөмлө мәсьәләсе.

практическое занятие (1 часа(ов)):

Бер составлы һәм ике составлы жөмлөләрне аерырга өйрәнү. Билгеле, билгесез, гомум үтәүчеле һәм үтәүчесез фиғыль жөмлөләрнең чараларын табарга өйрәнү, аларны аеру принциплары белән танышу. Исем һәм сүз жөмлөләрне таний белү. Күзаллаулы баш килешле өйләнмәне танып белергә өйрәнү.

Тема 19. Кушма жөмлө.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Кушма жөмлө. Мөстәкыйль булмаган жөмлөләр арасындагы бөйләнешне өйрәнү һәм кушма жөмлө. Кушма жөмлөләрне өйрәнү тарихы. Кушма жөмлөләрне төркемләү принциплары. Кушма жөмлөләрне компонентлар саныннан чыгып, бөйләнеш төреннән, төзелешеннән чыгып төркемләү. Жөмлөләр арасында структур һәм мәгънәви бөйләнеш. Жөмлөләр арасында грамматик бөйләнеш һәм аның төрлөрө.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Гади һәм кушма жөмлөнә аерырга өрәнү. Компонентлар санына бөйле кушма жөмлөнәң төрлөрөн билгеләү. Тексттан кушма жөмлөнә аерып алып тикшерү. Сөйләмдә кушма жөмлөнә дәрәс куллану үзенчәлекләре белән танышу.

Тема 20. Тезмә кушма жөмлө.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Тезмә кушма жөмлө. Тезмә кушма жөмлөнәң үзенчәлекләре. Тезмә кушма жөмлөләрне төркемләү. тезмә кушма жөмлөләрдә компонентларны үзара теркәүче чаралар. Тезмә кушма жөмлөләрнең мәгънә ягыннан төрлөрө. Тезмә кушма жөмлөләрдә тыныш билгеләре.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Кушма жөмлө эченнән тезмә кушма жөмлөнә аерып алу. Теркәгечле һәм теркәгечсез тезмә кушма жөмлөләрне билгеләү. Дәрәс итеп схема сызу тәртибе белән танышу. Сөйләмдә тезмә кушма жөмлөләрне файдалану күнекмәләре булдыру. Компонентлар арасында вакыт, каршылык һәм сәбәп-нәтижә мөнәсәбәтләре урнашуын мисаллар ярдәмендә ачыклау.

Тема 21. Иярченле кушма жөмлө. Иярченле кушма жөмлө үзенчәлекләре.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Иярченле кушма жөмлө. иярченле кушма жөмлө үзенчәлекләре. Иярчен жөмлөләрне билгеләү һәм бу турыдагы карашлар. Иярченле кушма жөмлөләрне төзелешеннән чыгып төркемләү: синтетик иярченле кушма жөмлө һәм аналитик иярченле кушма жөмлөләр. Аларның төп үзенчәлекләре: бөйләүче чараларның иярчен жөмлөдәгә хәбәр составында тору-тормавы, иярчен жөмлөнәң чагыштырмача тәмамланган төсмер алу-алмавы, бөйләүче чараның компонентлар чиген билгеләү өчен нигез була алу-алмавы, компонентларның урынына бөйле үзенчәлекләр, иярчен жөмлөдәгә баш кисәкләрнең ярашу-ярашмавы, башка телләрдәгә төзелешкә охшау-охшамау һ.б. Иярчен жөмлөләрне мәгънә ягыннан төркемләү.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Тексттан иярченле кушма жөмлөләрне аерырга өйрәнү. Аналитик һәм синтетик иярченле кушма жөмлөләрнең үзенчәлекләрен билгеләү. Иярченле кушма жөмлөгә дәрәс итеп синтаксик анализ ясарга өйрәнү, схемасын сызу үзенчәлекләре белән танышу.

Тема 22. Иярчен ия, хәбәр, аергыч, тәмамлык жөмлөләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Иярчен жөмлө төрлөрө. Иярчен ия, хәбәр, аергыч, тәмамлык жөмлөләр. Аларның баш жөмлөгә бөйләнеш юллары.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Иярчен ия, хәбәр, аергыч һәм тәмамлык жәмләләргә мисаллар эшләү. Аларның аналитик һәм синтетик төрләрен аерырга өйрәнү. Аларның синонимлыгына игътибар итү. Иярчен ия һәм хәбәр жәмләләрнең башка жәмләләрдән аермалы якларын күзәтү.

Тема 23. Иярчен урын, вакыт, рәвеш, күләм жәмләләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Иярчен жәмлә төрләре. Иярчен урын, вакыт, рәвеш, күләм жәмләләр. Аларның баш жәмләгә бәйләнеш юллары.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Иярчен урын, вакыт, рәвеш һәм күләм жәмләләргә мисаллар эшләү. Аларның аналитик һәм синтетик төрләрен аерырга өйрәнү. Синтетик урын һәм аергыч жәмләләрне бутау очракларына тукталу. Схемалар сызу.

Тема 24. Иярчен сәбәп, максат, шарт, кире жәмләләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Иярчен жәмлә төрләре. Иярчен сәбәп, максат, шарт, кире жәмләләр. Аларның баш жәмләгә бәйләнеш юллары.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Иярчен сәбәп, максат, шарт, кире жәмләләргә мисаллар эшләү. Аларның аналитик һәм синтетик төрләрен аерырга өйрәнү. Схемалар сызу.

Тема 25. Иярчен аныклагыч жәмләләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Иярчен жәмлә төрләре. иярчен аныклагыч жәмлә. Аларны баш жәмләгә бәйләүче чаралар. Кереш жәмләләр, аларның үзенчәлекләре һәм төрләре. Керешмәләрнең кулланылыш үзенчәлекләре.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Иярчен аныклагыч һәм кереш жәмләләрне танып белү. Аларга дәрәс итеп синтаксик анализ ясау күнекмәләре булдыру. Алар янындагы тыныш билгеләрен куярга өйрәнү. Аларның бары тик аналитик төрләре генә булуын ассызыклау.

Тема 26. Аналитик һәм синтетик бәйләүче чаралар.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Аналитик һәм синтетик бәйләүче чаралар. Аналитик һәм синтетик бәйләүче чараларның үзенчәлекләре. Аналитик һәм синтетик чараларның жәмләдә парлап килү очраклары.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Аналитик һәм синтетик бәйләүче чараларны бер-берсеннән аерырга өйрәнү. Аларның парланып килү очракларына мисаллар эшләү.

Тема 27. Кушма жәмләләрне бер төзелештән икенче төзелешкә үзгәртү.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Кушма жәмләләрне бер төзелештән икенче төзелешкә үзгәртү. Аналитик һәм синтетик кушма жәмләләрнең үзара синонимлыгы. Кушма жәмләләрне бер төзелештән икенче төзелешкә үзгәртү принциплары: мәгънә мөнәсәбәтен һәм функцияне саклау, шул ук лексик берәмлекләр белән эш итү, кушма жәмләнең гади жәмләгә күчү мөмкинлеге.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Иярченле кушма жәмләләрне аналитиктан аналитикка, аналитикны синтетикка, синтетикны аналитикка һәм синтетикны икенче бер синтетикка үзгәртү күнекмәләре булдыру.

Тема 28. Аналитик та, синтетик та булган кушма жәмләләр.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Аналитик та, синтетик та булган кушма жәмләләр. Тезүче һәм ияртүче чараларның парлап килү очраклары. Кушма жәмләләрнең калыплашкан төрләре һәм аларның үсеш тенденцияләре.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Аналитик та, синтетик та, тезүче дә, ияртүче дә чаралар бергә килгән очракларда дәрәс итеп синтаксик анализ ясау күнекмәләре булдыру.

Тема 29. Күп тәзмәле катлаулы кушма жәмлә.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Күп тәзмәле катлаулы кушма жәмлә. Катлаулы төзелмәләрнең үзенчәлеге, трләре. Күп тәзмәле катлаулы кушма жәмләләрнең компонентлары арасында бәйләнеш. Күп тәзмәле катлаулы кушма жәмләләрнең схемасын тәзү.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Күп тәзмәле катлаулы кушма жәмләне башка шундый берәмлекләрдән аерыу, дәрәс итеп анализ ясау, схема сызу. Сөйләмдә күп тәзмәле катлаулы кушма жәмләләрден файдалану.

Тема 30. Күп иярченле катлаулы кушма жәмлә.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Күп иярченле катлаулы кушма жәмлә. Күп иярченле катлаулы кушма жәмлә төзелеш үзенчәлекләре. Күп иярченле катлаулы кушма жәмләнең төрләре: тиңдәш иярүле, тиңдәш түгел иярүле, бер-бер артлы иярүле һәм берничә төр иярүле жәмләләр. Катнаш кушма жәмлә структурасы. Катлаулы кушма жәмләләрнең схемасын тәзү.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Күп иярченле катлаулы кушма жәмләләрне таба белү. Тиңдәш иярүле, тиңдәш түгел иярүле, бер-бер артлы иярүле һәм берничә төр иярүле күп иярченле катлаулы кушма жәмләләргә анализ ясау. Катнаш кушма жәмләне табу.

Тема 31. Текст.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Тест. Синтаксисның өйрәнү объекты буларак текст. Тоташ сөйләм, тест, жәмлә. Аларда хәбәрлек һәм модальлек. Текстны өйрәнү тарихы. Тестның төрләре: макротест, микротест. Текстның мәгънәви бөтенлеге. Текстның темасы. Тестның коммуникатив, структур, грамматик бөтенлеге. Текст композициясе. Текст синтаксисы һәм лингвистик категорияләр. Лексикология һәм морфологиянең тест синтаксисы белән бәйләнеше. Билгеләлек-билгесезлек, заман категорияләренең текст эчендә генә тулысынча ачылуы. Ким жәмләләрнең тест эчендә генә барлыкка килүләре. Тестта атау жәмләләрнең әһәмияте. Жәмләнең актуаль кисәкләргә бүленешен һәм сүз тәртибен текстта гына тулысынча аңлату мәсьәләсе.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Тест белән эш. Макротекстны һәм микротекстны аерырга өйрәнү. Аның темасын ачу. Сүzlәр бәйләнешен күзәтү.

Тема 32. Тезем.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Тезем. Тестның бер төре буларак тезем. Теземнең санау һәм төп бүлекләре, аларның урнашу тәртибе, интонацион үзенчәлекләре. Санау һәм төп бүлекләр арасындагы мәгънә мөнәсәбәтенә һәм санау бүлегенең функциясенә карап, теземне төркемләү. Теземдә тыныш билгеләре.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Теземгә синтаксик анализ ясау күнекмәләре булдыру.

Тема 33. Чит сөйләмле текст

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Чит сөйләмле текст. Чит сөйләм турында төшенчә. Чит сөйләм төрләре. Туры сөйләмнең үзенчәлекләре: диалог һәм аның үзенчәлекләре, цитата һәм аның үзенчәлекләре. Туры сөйләмнең автор сөйләмәненә бәйләнеше, туры сөйләмнең автор контекстында урыны, туры сөйләм һәм автор сүzlәре арасында синтаксик мөнәсәбәт. Кыек сөйләмнең төп үзенчәлекләре. Кыек сөйләмнең төрләре: аналитик, синтетик, модаль кыек сөйләмнәр. Туры сөйләмне кыек сөйләмгә әйләндерү. Уртақ сөйләм, аның өйрәнелү дәрәжәсе һәм үзенчәлекләре. Уртақ сөйләм һәм тест.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Чит сөйләмле тест белән танышу. Диалог төзү. Автор сөйләме, кыек сөйләм, уртак сөйләм төшенчәләрен кабатлау. Аларны мисаллар ярдәмендә аерырга өйрәтү.

Тема 34. Пунктуация. Синтаксисны өйрәнү тарихы.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Пунктуация. Тыныш билгеләрен төркемләү. Тыныш билгеләре һәм интонация. Аларның мәгънә белдерүдәге рольләре. Пунктуацион кагыйдәләр. Гади һәм кушма жөмлөләрдә тыныш билгеләре. Тыныш билгеләре куелмый торган очраklar. Синтаксисны өйрәнү тарихы. XIX гасырда татар теле синтаксисын өйрәнү. Татар грамматикаларында синтаксисны өйрәнү мәсьәләләре. XX гасырда татар теле синтаксисын өйрәнү. Октябрь борылышына кадәр татар теле синтаксисын өйрәнү. Октябрь борылышыннан соң татар теле синтаксисын өйрәнү. Бу өлкәдә зур хезмәт куйган авторлар, аларның хезмәтләренә кыскача характеристика.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Тестта тиешле тыныш билгеләрен куярга өйрәнү. Куелган тыныш билгеләрен аңлату күнекмәләре булдыру. Татар теле синтаксистлары белән танышу, аларның хезмәтләренә күзәтү ясау.

4.3 Структура и содержание самостоятельной работы дисциплины (модуля)

N	Раздел Дисциплины	Семестр	Неделя семестра	Виды самостоятельной работы студентов	Трудоемкость (в часах)	Формы контроля самостоятельной работы
1.	Тема 1. Сөйләм төзелеше закончалыкларын өйрәнүче фән буларак синтаксис.	5	1	реферат	2	письменная работа
2.	Тема 2. Сөйләм берәмлекләре: гади жөмлө, кушма жөмлө текст, сүзтезмә, жөмлө кисәге.	5	2	реферат	2	письменная работа
3.	Тема 3. Жөмлөгә билгеләмә. Жөмләнең төп үзенчәлекләре хәберлек һәм модалылек. Аларның белдерелүе. Жөмлөләрне төркемләү принциплары.	5	3	контрольная работа	2	письменная работа
4.	Тема 4. Интонация турында гомуми мәгълүмат.	5	4	контрольная работа	2	письменная работа
5.	Тема 5. Сүзләрнең синтаксик бәйләнеше. Сөйләмне оештыручы төп бәйләнеш буларак ияртүле бәйләнеше.	5	5	тест	2	письменная работа
6.	Тема 6. Сүзтезмә.	5	6	контрольная работа	2	письменная работа

N	Раздел Дисциплины	Семестр	Неделя семестра	Виды самостоятельной работы студентов	Трудоемкость (в часах)	Формы контроля самостоятельной работы
7.	Тема 7. Жөмләнең баш кисәкләре. Баш кисәкләрнең хәбәрлек оештырулары. Ия. Аның төп билгеләре. Хәбәр. Исем хәбәрләр. Фигыль хәбәрләр. Гади һәм тезмә фигыль хәбәрләр. Кушма фигыль хәбәрләр.	5	7	контрольная работа	2	письменная работа
8.	Тема 8. Иярчен кисәкләр. Иярчен кисәкләрне өйрөнү тарихы. Аергыч. Төмамлык, аның төрләре. Хәл, аның төрләре.	5	8	тест	2	письменная работа
9.	Тема 9. Аныклагыч һәм аның үзенчәлекләре.	5	9	тест	2	письменная работа
10.	Тема 10. Модаль кисәкләр.	5	10	реферат	2	письменная работа
11.	Тема 11. Тиндәш кисәкләр.	5	11	реферат	2	письменная работа
12.	Тема 12. Жөмләнең синтагмаларга бүленеше.	5	12	тест	2	письменная работа
13.	Тема 13. Аерымланган иярчен кисәкләр.	5	13	тест	2	письменная работа
14.	Тема 14. Жөмләнең актуаль кисәкләргә бүленеше.	5	14	реферат	2	письменная работа
15.	Тема 15. Жөмләдә сүз тәртибе.	5	15	тест	2	письменная работа
16.	Тема 16. Өстәлмәләр.	5	16	реферат	2	письменная работа
17.	Тема 17. Жөмлә төрләре. Раслау һәм инкяр жөмләләр. Хикәя, сорау, боеру, тойгылы жөмләләр. Тулы һәм ким жөмләләр. Жыйнак һәм жәенке жөмләләр.	5	17	тест	4	письменная работа
18.	Тема 18. Жөмлә төрләре. Бер составлы жөмләләр. Ике составлы жөмлә үзенчәлекләре.	5	18	тест	4	письменная работа

N	Раздел Дисциплины	Семестр	Неделя семестра	Виды самостоятельной работы студентов	Трудоемкость (в часах)	Формы контроля самостоятельной работы
19.	Тема 19. Кушма жөмлө.	6	1	реферат	2	письменная работа
20.	Тема 20. Тезмә кушма жөмлө.	6	2	тест	2	письменная работа
21.	Тема 21. Иярченле кушма жөмлө. Иярченле кушма жөмлө үзенчәлекләре.	6	3	тест	2	письменная работа
22.	Тема 22. Иярчен ия, хәбәр, аергыч, төмамлык жөмлөләр.	6	4	контрольная работа	2	письменная работа
23.	Тема 23. Иярчен урын, вакыт, рәвеш, күләм жөмлөләр.	6	5	контрольная работа	2	письменная работа
24.	Тема 24. Иярчен сәбәп, максат, шарт, кире жөмлөләр.	6	6	контрольная работа	2	письменная работа
25.	Тема 25. Иярчен аныклагыч жөмлөләр.	6	7	тест	3	письменная работа
26.	Тема 26. Аналитик һәм синтетик бөйләүче чаралар.	6	8	реферат	3	письменная работа
27.	Тема 27. Кушма жөмлөләрне бер төзелештән икенче төзелешкә үзгәртү.	6	9	контрольная работа	3	письменная работа
28.	Тема 28. Аналитик та, синтетик та булган кушма жөмлөләр.	6	10	контрольная работа	3	письменная работа
29.	Тема 29. Күп тезмәле катлаулы кушма жөмлө.	6	11	тест	3	письменная работа
30.	Тема 30. Күп иярченле катлаулы кушма жөмлө.	6	12	контрольная работа	3	письменная работа
31.	Тема 31. Текст.	6	13	тест	3	письменная работа
32.	Тема 32. Тезем.	6	14	контрольная работа	3	письменная работа
33.	Тема 33. Чит сейләмле текст	6	15	контрольная работа	2	письменная работа
34.	Тема 34. Пунктуация. Синтаксисны өйрәнү тарихы.	6	16	тест	2	письменная работа
	Итого				80	

5. Образовательные технологии, включая интерактивные формы обучения

Вузовское освоение курса "Синтаксис современного татарского языка" предполагает использование как традиционных, так и инновационных образовательных технологий и требует рационального их сочетания.

Традиционные образовательные технологии подразумевают использование в учебном процессе таких методов работ, как лекция, практическое занятие, семинар и др.

Во время занятий могут быть использованы и современные информационные технологии, в частности, мультимедийные программы, Интернет, фото-, аудио- и видеоматериалы.

6. Оценочные средства для текущего контроля успеваемости, промежуточной аттестации по итогам освоения дисциплины и учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы студентов

Тема 1. Сөйләм төзелеше закончалыкларын өйрәнүче фән буларак синтаксис.

письменная работа , примерные вопросы:

"Синтаксис нәм аның башка фәннәр белән бәйләнеше" "Синтаксис - грамматиканың бер бүлгеге"

Тема 2. Сөйләм берәмлекләре: гади жөмлө, кушма жөмлө текст, сүзтезмә, жөмлө кисеге.

письменная работа , примерные вопросы:

"Синтаксик берәмлекләрнең өйрәнелеше" "Сүз, сүзтезмә, жөмлө, аларның функциясе"

Тема 3. Жөмлөгә билгеләмә. Жөмләнең төп үзенчәлекләре хәберлек нәм модальлек. Аларның белдерелүе. Жөмлөләрне төркемләү принциплары.

письменная работа , примерные вопросы:

Жөмлөгә билгеләмә бирү белән бәйле контроль эш.

Тема 4. Интонация турында гомуми мөгълүмат.

письменная работа , примерные вопросы:

Интонация төрләрән аеру белән бәйле биремнәр эшләү.

Тема 5. Сүзләрнең синтаксик бәйләнеше. Сөйләмне оештыручы төп бәйләнеш буларак ияртүле бәйләнеш.

письменная работа , примерные вопросы:

Тексттан сүзләр бәйләнешен аерып чыгару.

Тема 6. Сүзтезмә.

письменная работа , примерные вопросы:

Тексттан сүзтезмөләрне аерып чыгару, аларның төрләрән билгеләү, сүзтезмөлөргә анализ ясау.

Тема 7. Жөмләнең баш кисәкләре. Баш кисәкләрнең хәберлек оештырулары. Ия. Аның төп билгеләре. Хәбәр. Исем хәбәрләр. Фигыль хәбәрләр. Гади нәм тезмә фигыль хәбәрләр. Кушма фигыль хәбәрәр.

письменная работа , примерные вопросы:

Жөмлөләрнең баш кисәкләрән табу, аларның төрләрән билгеләү.

Тема 8. Иярчен кисәкләр. Иярчен кисәкләрне өйрәнү тарихы.Аергыч. Тәмамлык, аның төрләре. Хәл, аның төрләре.

письменная работа , примерные вопросы:

Сүзләр бәйләнешен, жөмләнең баш нәм иярчен кисәкләре белән бәйле тест

Тема 9. Аныклагыч нәм аның үзенчәлекләре.

письменная работа , примерные вопросы:

Жөмлө кисәкләрнең өйрәнелеш дәрәжәсен ачыклау максатыннан тест

Тема 10. Модаль кисәкләр.

письменная работа , примерные вопросы:

"Татар телендә модаль кисәкләрнең өйрәнелеше", "Татар телендә эндәш сүзләрнең үзенчәлекләре"

Тема 11. Тиңдәш кисәкләр.

письменная работа , примерные вопросы:

"Татар телендә тиңдәш кисәкләрнең өйрәнелеше" "Тиңдәш кисәкләр һәм кушма жөмлә"

Тема 12. Жөмләнең синтагмаларга бүленеше.

письменная работа , примерные вопросы:

Гади жөмлә кисәкләрен кабатлату өчен тест

Тема 13. Аерымланган иярчен кисәкләр.

письменная работа , примерные вопросы:

Синтагмаларны һәм аерымланган жөмлә кисәкләрен кабатлату өчен тест

Тема 14. Жөмләнең актуаль кисәкләргә бүленеше.

письменная работа , примерные вопросы:

"Татар телендә тема белән реманың урыны" "Сөйләмдә тема белән реманың чылбырлы бөйләнеше"

Тема 15. Жөмләдә сүз тәртибе.

письменная работа , примерные вопросы:

Гади жөмлә кисәкләрен кабатлау өчен тест

Тема 16. Өстәлмәләр.

письменная работа , примерные вопросы:

"Өстәлмәләрнең роле" "Күзаллаулы баш килешле әйләнмәләрнең кулланылышы"

Тема 17. Жөмлә төрләрә. Раслау һәм инкяр жөмлэләр. Хикәя, сорау, боеру, тойгылы жөмлэләр. Тулы һәм ким жөмлэләр. Жыйнак һәм жәенке жөмлэләр.

письменная работа , примерные вопросы:

Гади жөмлә төрләрәрен кабатлау өчен тест

Тема 18. Жөмлә төрләрә. Бер составлы жөмлэләр. Ике составлы жөмлә үзенчәлекләре.

письменная работа , примерные вопросы:

Гади жөмлә төрләрәрен кабатлау өчен тест

Тема 19. Кушма жөмлә.

письменная работа , примерные вопросы:

"Кушма жөмлә һәм аның төрләрә" "Кушма жөмләнең сөйләмдәге роле"

Тема 20. Тезмә кушма жөмлә.

письменная работа , примерные вопросы:

Гади һәм кушма жөмләне аеру максатыннан тест

Тема 21. Иярченле кушма жөмлә. Иярченле кушма жөмлә үзенчәлекләре.

письменная работа , примерные вопросы:

Тезмә һәм иярченле кушма жөмлә белән бәйлә тест

Тема 22. Иярчен ия, хәбәр, аергыч, тәмамлык жөмлэләр.

письменная работа , примерные вопросы:

Тезмә һәм иярченле кушма жөмләне кабатлау өчен биремнәр.

Тема 23. Иярчен урын, вакыт, рәвеш, күләм жөмлэләр.

письменная работа , примерные вопросы:

Кушма жөмләне кабатлау өчен язма эш.

Тема 24. Иярчен сәбәп, максат, шарт, кире жөмлэләр.

письменная работа , примерные вопросы:

Ике компонентлы кушма жөмләне кабатлау өчен язма эш.

Тема 25. Иярчен аныклагыч жөмлэләр.

письменная работа , примерные вопросы:

Иярченле кушма жөмләнең өйрәнелешен тикшерү өчен контроль эш.

Тема 26. Аналитик һәм синтетик бәйләүче чаралар.

письменная работа , примерные вопросы:

"Аналитик һәм синтетик иярчен жөмлэләр" "Синтетик иярчен жөмлэләрнең үзенчәлеге"

Тема 27. Кушма жөмлэләрне бер төзелештән икенче төзелешкә үзгәртү.

письменная работа , примерные вопросы:

Кушма жөмләнең синонимлыгы белән бәйле язма бирем

Тема 28. Аналитик та, синтетик та булган кушма жөмлэләр.

письменная работа , примерные вопросы:

Иярченле кушма жөмләне кабаталу өчен контроль эш.

Тема 29. Күп тезмәле катлаулы кушма жөмлә.

письменная работа , примерные вопросы:

Ике компонентлы кушма жөмләне кабатлау өчен тест

Тема 30. Күп иярченле катлаулы кушма жөмлә.

письменная работа , примерные вопросы:

Катлаулы кушма жөмләне кабатлау өчен контроль эш.

Тема 31. Текст.

письменная работа , примерные вопросы:

Катлаулы кушма жөмләне кабатлау өчен тест

Тема 32. Тезем.

письменная работа , примерные вопросы:

Текст синтасисын кабатлау өчен язма эш.

Тема 33. Чит сейләмле текст

письменная работа , примерные вопросы:

Синтаксиста үткәннәрне кабатлау белән бәйле контроль эш.

Тема 34. Пунктуация. Синтаксисны өйрәнү тарихы.

письменная работа , примерные вопросы:

Тыныш билгеләрнең дәрәҗә куелышына карата тест

Тема . Итоговая форма контроля

Примерные вопросы к экзамену:

Рекомендации по выполнению плана самостоятельной работы

Особенностью дисциплины "Синтаксис современного татарского языка" является самостоятельная работа студентов, связанная с изучением проблемных вопросов по некоторым темам лекций.

Проверка выполнения плана самостоятельной работы проводится на практических занятиях.

Самостоятельная работа студентов по курсу призвана не только закреплять и углублять знания, полученные на аудиторных занятиях, но и способствовать развитию у студентов творческих навыков, инициативы, умению организовать свое время и выразить свою точку зрения на изученные проблемные вопросы.

При выполнении плана самостоятельной работы студенту необходимо прочитать теоретический материал не только в учебниках и учебных пособиях, указанных в библиографических списках, но и познакомиться с публикациями в периодических изданиях.

Студенту необходимо творчески переработать изученный самостоятельно материал и представить его для отчета в форме реферата, эссе и др.

Темы рефератов

1. Семантический (номинативный) синтаксис.
2. Актуальный синтаксис.
3. Конструктивный синтаксис.
4. Средства подчинительной связи.
5. Именные словосочетания
6. Глагольные словосочетания.
7. Грамматические схемы и модели простого предложения.

8. Предикативность предложения.
9. Модальность предложения
10. Порядок слов в в прозаической письменной речи.
11. Синтагматическое членение предложения.
12. Сложноспаянные предложения
13. Сложноподчиненные предложения.
14. Многочленные сложные предложения.
15. Синтаксис текста.

Контрольные вопросы и задания для проведения текущего контроля и промежуточной аттестации по итогам освоения дисциплины

Тесты (с элементами задания) для проведения контрольной работы

Гади жәмлә

1. Бер составлы фигыль жәмләгә карамаган төрне күрсәтегез:

- а) билгеле үтәүчеле
- б) үтәүчесез
- в) номинатив
- г) гомуми үтәүчеле
- д) билгесез үтәүчеле

2. Кыек тәмамлык булган жәмләне билгеләгез, тиешле кисәкнең астына сызыгыз:

- а) Баһау шүрли төште, ләкин ул моны сиздермәс өчен елмайган булды. (Г.М.)
- б) Чөнки Татарстан халкы өчен бу бик кадерле һәм истәлекле газиз көн.
- в) Дөнъяның серен аңлар өчен, чөчәк серен белергә кирәк. (Р.Б.)
- г) Әтием дә, аны озатыр өчен, ашыгып торып басты. (Р.Б.)

3. Кушма фигыль хәбәрле жәмләне табыгыз, хәбәрнең астына сызыгыз:

- а) Мин сезгә ул турыда сүз бирәм.
- б) Иртә белән көн томанлы иде.
- в) Ике хәзрәт, ни өчендер, извозчик ялламакчы булалар.
- г) Әптелбәр, уйнарга теләсә дә, бу тәкъдимне кире какты.

4. Жәмләнең хәбәрен табыгыз: Жиңелгәнне жиңел кичерә белгән кешеләр сирәктер дөнъяда (М.Галиев)

- а) кичерә белгән
- б) сирәктер
- в) дөнъяда
- г) хәбәре кулланылмаган

5. Жәмләнең иясен табыгыз: Дускай, сиңа бүләк итәр идем Илкәемнең иркә гөлләрен (М.Жәлил)

- а) дускай
- б) иясе кулланылмаган
- в) сиңа
- г) гөлләрен

6. Хәбәрнең астына сызыгыз һәм структур төрен билгеләгез: Хәлим аның сөйләгән сүзләрен колагына жыеп торды (И.Гази)

- а) гади фигыль хәбәр
- б) тезмә фигыль хәбәр
- в) кушма фигыль хәбәр

7. Бер составлы фигыль жәмләнең төрен билгеләгез, хәбәрнең астына сызыгыз: Сүзне алардан башларга кирәк булгандыр миңа (Р.Төхвәтуллин)

- а) билгеле үтәүчеле

б) билгесез үтәүчеле

в) гомуми үтәүчеле

г) үтәүчесез

8. Тезүле бәйләнешне белдерүдә катнашмаган чараны билгеләгез:

а) тезүче теркәгечләр

б) бәйлек һәм бәйлек сүзләр

в) санау интонациясе

г) каршы кую интонациясе

9. Ике составлы жөмләне табыгыз һәм баш кисәкләрнең астына сызыгыз:

а) Умырзая жыйдык, кошлар сайравын тыңладык, рәхәтләнеп ял иттек (Г, Мөхәммәтшин)

б) Аның күзләренә ак төшкән (М.Гафури)

в) Күңелемнең сине көткән чагы.

г) Аның бертуктаусыз каядыр йөгәрәсе, чабасы килә, нидер эшлисе, кырасы-ватасы килә (Н.Фәттаһ)

10. Күләм хәле булган жөмләне билгеләгез, тиешле кисәкнең астына сызыгыз:

а) Айбиби бертын дәшми торды. (М.Х-н)

б) Малайлар учакны шәп итеп якканнар. (Г.Б.)

в) Тиен кинәт янәшә агачка сикерде. (Ә.Ф.)

г) Тузан суыргычтай йота Кала ыгы-зыгысы. (Л.Л.)

11. Сәбәп хәле булган жөмләне табыгыз, тиешле кисәкнең астына сызыгыз:

а) Киткән урманга утынга, ялгызы бер ат жигеп.

б) Тажи шул уйлар белән чәй янынан торды.

в) Аның әрнүдән йокылары кача иде.

г) Без яшьтән үк таныштык.

12. Иярүче сүз ияртүчедән аңлашылган процессның максатын белдергән сүзтезмәне табыгыз:

а) талантка баш ию

б) урманга бару

в) суга чыгу

г) суыкка калтырау

13. Кушма фигыль хәбәрнең астына сызыгыз һәм белдергән мәгънәсен билгеләгез: Үкенечтән сыкрап куяр жаннар (Зөлфәт)

а) модаль мәгънәне

б) процессның үтәлү дәрәжәсен

в) эзлекле процессны

г) заман мәгънәсен

14. Ачыклаулы мөнәсәбәтне табыгыз һәм бәйләүче чараны билгеләгез:

а) гүзәлсең син

б) Тукайның, бөөк шагыйрьнең

в) Кара диңгез

г) урам буеннан йөрү

15. Кылт итеп искә төшәдер намнары, дәүләтләре (Г.Тукай) Хәбәрнең астына сызыгыз һәм структур төрен билгеләгез:

а) гади фигыль хәбәр

б) тезмә фигыль хәбәр

в) кушма фигыль хәбәр

г) тезмә исем хәбәр

16. Аерып бирелгән сүзләр нинди жөмлө кисәге булып килә: Сезнең кебек матур ярлар авылда ла түгел,илдә юк (Халык җыры)

- а) аергыч
- б) кыек тәмамлык
- в) күләм хәле
- г) рәвеш хәле

17. Ике составлы жөмлөнә табыгыз, баш кисәкләрнең астына сызыгыз:

- а) Онытылып ук кителгән (Ф.Хәсни)
- б) Беренче класслы палубага беренче мәртәбә аяк басуыбыз (Р.Хәбибуллина)
- в) Тимерне кызуында сугалар (М.)
- г) Аяз иде ул көнне күк йөзе! (Г.Ахунов)

18. Аерып бирелгән сүз нинди жөмлө кисәге булып килә: Киткән урманга утынга, ялгызы бер ат җигеп (Г.Тукай)

- а) туры тәмамлык
- б) кыек тәмамлык
- в) максат хәле
- г) сәбәп хәле

18. Максат хәле булган жөмлөнә билгеләгез, тиешле кисәкнең астына сызыгыз:

- а) Менә шунда үзе өчен бик кызыклы уен уйлап тапты. (Р.Н.)
- б) Бу якты йорт сезнең бәхет өчен. (Ш.М.)
- в) Кешегә мәшәкать ясаганым өчен уңайсызланып, тизрәк кайтырга җыендым.(Г.С.)
- г) Бәлки, ул гомерендә беренче һәм соңгы тапкыр күченеп киткән өчен үкенгәндер. (Р.С.)

19. Жөмлөнәң баш кисәкләре арасында нинди мөнәсәбәт урнаша?

- а) хәбәрлекле
- б) ачыклаулы
- в) аныклаулы

20. "Татар телендә сүз тәртибе" дигән хезмәтнең авторы кем?

- а) М.М.Зәкиев
- б) Ф.С.Сафиуллина
- в) С.М.Ибраһимов

Кушма жөмлө

1. Компонентларның санына карап, кушма жөмлөләр ике төргә бүленә:

- 1) _____
- 2) _____

2. Гомер узмый, Без узабыз, Шул гомер буйлап. (Р.Миңнуллин) Жөмлөдәге сүзтәзмәләрне аерып алыгыз: _____

3 Компонентларының үзара нинди төр бәйләнештә торуына карап, кушма жөмлөләр ике төрле була: 1) _____

- 2) _____

4. Баш килештәге исемнәрнең нинди жөмлө кисәге булып килүләрен асларына сызып билгеләгез: Жылы нурлары белән аны озата килгән, жемелдәшкән кар бөртекләре аша аның күзләренә өмет өстәп торган, гайрәт биргән кояш та алсуланып баерга жыена иде. (Р.Мөхәммәдиев)

5. Тезмә кушма жөмлөләр, тезүле бәйләнешне тәгъбир иткән чарага карап, ике төрле була: 1)

- _____
- 2) _____

6.) Теркәгечле тезмә кушма жөмлөләрне үзара теркәү өчен хезмәт иткән тезүче теркәгечләрнең төрләрен билгеләгез һәм мисаллар языгыз:

- 1) _____

2) _____

3) _____

7.) Әни тамак кырды, әллә нәрсәләр миңа ымлады, мин көлә-көлә егеткә сөйли бирдем.(Г.Исхакый) Тезмә кушма жөмлөдәге предикатив үзәкләрне, жөмлө чикләрен билгеләгез, бәйләүче чараны атагыз: _____

8. Компонентлары үзара санау интонациясе аша теркәлгән ике компонентлы тезмә кушма жөмлөгә мисал уйлап языгыз _____

9. да/дә теркәгечле тезмә кушма жөмлөнә табыгыз, компонентларының предикатив үзәкләрен һәм чикләрен билгеләгез:

1) Бүген көн аяз да, болытлы да. (Г.Т.)

2) Бүтән кызлар һәммәсе дә көянтә башларына берәр, икешәр каз элгәннәр, ә кунак кызның куллары буш. (Г.Б.)

3) Моны ул үзе дә белми, башкалар да сөйләмиләр. (Г.И.)

10. Ике компонентлы тезмә кушма жөмлөдәге предикатив үзәкләрне, жөмлө чикләрен билгеләгез; һәр компонентка тиешле тәртиптә билгеләмә бирегез: Ә бит хан кызы үзе дә бик яхшы укый, иллә нигәдер һәрчак мөгаллимәннән укытасы килә. (М.Хәбибуллин)

1 нче жөмлө - _____;

2 нче жөмлө - _____.

11. Тезмә кушма жөмлөнәң, составындагы компонентлар санына карап, төрен билгелә; һәр предикатив үзәкне, жөмлө өлешләренәң чикләрен күрсәт: Оча алмадым, ә менә күңелдә илани ашкыну - биеклеккә ашу рәхәте, хозурлыгы ымсындырып калды, мин аны татлы серем итеп күңелдә кичерәм. (Ш.Галиев) _____

12. Тезмә кушма жөмлөдәге предикатив үзәкләрне билгеләгез, жөмлөләрнең чикләрен күрсәтегез, тыныш билгеләре куелу кагыйдәләрен языгыз: Бүтән кызлар һәммәсе дә көянтә башларына берәр, икешәр каз элгәннәр, ә кунак кызының куллары буш. (Г.Бәширов)

13. Ул ил өстенә төшкән кайгыны - сугыш чорын күз алдына китерде. (Г.Зәйнәшева) Жөмлөдә сызык куелу кагыйдәсен языгыз: _____

14. Тән зиннәте киём акыл зиннәте гыйлем. (М.) Жөмлөдә тыныш билгеләрен куегыз, кагыйдәләрен языгыз: _____

15. Нәкъ шул вакыт күз ачыргысыз әче жил исте, ком бураны дөнъяны томалады. (М.Хасанов) Жөмлөнәң предикатив үзәкләрен билгеләгез, өлешләренәң чикләрен күрсәтегез, һәр ике төр схемасын сызыг:

16. Кушма жөмлөнә табыгыз, предикатив үзәкләрен, жөмлө чикләрен билгеләгез:

1) Хан сараен һәм хан мәчетен ике катлы таш диварлар белән әйләндереп алган дәншәтле кирмән каршындагы иркән мәйдан халык белән шыгрым тулы иде.(В.Имамов)

2) Чит илләрдә күп йөрдем, Газиз башым гыйбрәт алсын дип . (Жыр)

3) Ул берәз торганнан соң өйгә керде, һәм, мендәренә капланып, әкрән генә үксеп-үксеп елый башлады. (Ш. Камал)

17. Жөмлөдә тиешле тыныш билгеләрен куегыз: Укучылар казлар кебек тезелешеп бәрәңгә алырга чыктылар бармады. (А.Гыйләжөв)

18. Тезмә кушма жөмлөгә тулы синтаксик анализ ясагыз:

Идрис хәзрәтнең каракучкыл йөзе күл өстедәй тыныч, фәкәть карашында гына ниндидер шик, икеләнү газаплары пыскып яна иде. (В.Имамов)

Задания и тексты к контрольной работы

Тәкъдим ителгән жөмәләргә тулы синтаксик анализ ясагыз.

1) Күреп торасыз: фуражы бар хужалыклар салам юктан интегә. (Х.Х.)

2) Без торганда, Гөлбикәнәң самавыры кайнаган, коймагы пешкән иде. (Г.Ибраһимов)

3) Очрашу гаять шатлыклы булды: күпләр сөенчтән көлөләр, ә кайберәүләр елыйлар иде. (Р.М.)

- 4) Бу урында шуны әйтмә әле: ул килер алдыннан, мин бер нәрсә турында баш ваттым. (Ә.Е.)
- 5) Тагын шуны онытма: син антыңны бозсаң, бөтенәбезне дә һәлак итәсең. (М.Нас.)
- 6) Кешеләр, көләшә-көләшә, каядыр ашыгалар, кемнәрдер каршы алалар, кемнәрдер озаталар. (Г.Ә.)
- 7) Мин дә киткәч, син дә киткәч, монда кем соң эшләр? (С.К.)
- 8) Сәет Вахиди йөрәп чыккан авылларның, ул шақыган ишекләренң санын әле беркем дә белми. (М.Г.)
- 9) Кыш көне утын булмаганлыктан, салам ягалар иде. (М.Г.)
- 10) Халык ятып, мәдрәсә тынгач кына, Габделбасыйр бу хатны Әхмәткә күрсәттә. (Ф.Ә.)
- 11) Уйнадың да очып китең
Күз күрмәгән якларга. (Ә.Ш.)
- 12) Минем абый атларны борган арада, юл әйберләре онытылып калмасын дип, мин өйгә тагын бер тапкыр кереп чыктым. (М.Ә.)
- 13) Кемнең икмәге мул, кемнең халкы бер жан, бер тәндәй оешкан, шул жиңеп чыга. (Г.Б.)
- 14) Без авылдан чыкканда, көн матур, жыл юк иде. (Г.И.)
- 15) Яралары төзәлеп беткәнче дип, хәрби госпитальдән аны берничә айга авылга кайтарганнар. (А.Ш.)
- 16) Гөлбануның кул тамырларында куәт кайнады, нәкъ ире Закир чәнечкәнчә, дүрт-биш кибәнне, жирдән эшәрәп китереп, бергә өйдә дә, тимер сәнәкне батырып жиберде, чүмәлә зурлыгы күтәрәп алып, арбага бәйләнгән аркылы чыбыклар өстенә китереп салды. (Г.И.)
- 17) Мин өнсез идем, мин бер сүз дәшәргә жәрәят итмәдем, һәм кирәкми дә иде ул. (Ә.Е.)
- 18) Гөлбану бу мактаудан күңелләнде, үзенә сокланып карап, көзгә алдында әйләнде, күзенә, битенә елмая чыкты, шуның белән баягы елау эзе бөтенләй югалып ук китте. (Г.И.)
- 19) Күңелә кинәт ташу сәбәпле, кыз берни дә әйтә алмады. (Г.Ә.)
- 20) Урсал тайны сары сарган, Әллә шуңа кайгырам. (С.С.)

Вопросы к экзамену:

1. Синтаксис һәм логика, сөйләм һәм фикерләү арасында мөнәсәбәт. Жөмлә һәм хөкемләү. Алар арасында мөнәсәбәт.
2. Сөйләм берәмлекләре. Төп синтаксик берәмлек буларак жөмлә. Жөмләнең төп үзенчәлекләре. Хәбәрлек һәм модальлек, аларның бирелү ысуллары.
3. Синтаксис фәннәндә төрләр юнәлешләр.
4. Интонация һәм аның сөйләмдәге роле. Фраза басымы. Пауза. Логик басымы. Тойгы басымы. Сөйләм көе.
5. Сүзләренң синтаксик бәйләнеше. Ияртүле һәм тезүле бәйләнеш. Тезүле бәйләнешне белдерүче чаралар.
6. Ияртүле бәйләнеш. Аның төрләре: хәбәрлеккә мөнәсәбәт, төгәлләүле мөнәсәбәт, аныклаулы мөнәсәбәт. Аларны белдерә торган чаралар.
7. Сүзтезмә турында гомуми мәгълүмат. Сүзтезмәләренң төрләре: ирекле сүзтезмә һәм фразеологик сүзтезмә; гади сүзтезмә һәм катлаулы сүзтезмә.
8. Ия. Аның төзелеш ягыннан төрләре, белдерелүе һәм төп мәгънәләре.
9. Хәбәр. Исем хәбәрләренң төзелеш ягыннан төрләре, белдерелүе һәм төп мәгънәләре.
10. Хәбәр. Фигыль хәбәрләренң төзелеш ягыннан төрләре, белдерелүе һәм төп мәгънәләре.
11. Аергыч һәм аның үзенчәлекләре. Төрләр сүз төркемнәре белән бирелгән аергычларның аерылмышка бәйләнү юллары.
12. Аныклагыч һәм аның үзенчәлекләре. Аныклагычлар янында тыныш билгеләре.
13. Тәмамлык һәм аның үзенчәлекләре.
14. Хәлләр. Аларның мәгънә ягыннан төрләре һәм төп үзенчәлекләре.
15. Модаль кисәкләр турында төшенчә. Аларның төп үзенчәлекләре, төрләре, бирелеше. Алар янында тыныш билгеләре.
16. Жөмләнең тиңдәш кисәкләре. Гомумиләштерүче сүзләр. Алар янында тыныш билгеләре.

17. Аерымланган иярчен кисәкләр турында гомуми мәгълүмат.
18. Гади жөмлөләрне төркемләү принциплары һәм төрләр.
19. Бер составлы жөмлөләрнең гомуми үзенчәлекләре, төрләр.
20. Синтагма турында төшенчә. Жөмлә кисәкләренең аерым синтагма төзи ала һәм төзи алмый торган очрақлары.
21. Жөмләнең актуаль кисәкләре. Актуаль кисәкләрнең урыны.
22. Сөйләмдә сүз тәртибенең роле. Төрле сөйләм стильләрендә жөмлә кисәкләренең урыны. Сүзләрнең уңай һәм кире тәртибе турында төшенчә.
23. Раслау һәм инкарь жөмлөләр. Бу төр жөмлөләрнең төп билгеләре.
24. Өстәлмәләр турында төшенчә. Өстәлмәләрнең кулланылышы һәм төрләр.
25. Ким жөмлөләр. Аларның кимлек сәбәбенә һәм кайсы кисәкнең кулланылмавына карап төрләр.
26. Кушма жөмлә турында төшенчә. Кушма жөмлөләрне төркемләү принциплары.
27. Тезмә кушма жөмлә үзенчәлекләре. Тезмә кушма жөмлөләрнең үзара бәйләнешендә теркәгеч һәм интонацияләрнең роле.
28. Жөмлөләр арасында ияртүле бәйләнешне белдерә торган чаралар.
29. Жөмлөләр арасында мәгънәви һәм структур бәйләнеш. Жөмлөләр арасында грамматик бәйләнеш һәм аның төрләр.
30. Жөмлөләрне бәйли торган чара буларак интонация (санау интонациясе, каршы кую интонациясе, көттерү интонациясе, аныклау интонациясе).
31. Иярчен жөмләне баш жөмлөгә бәйли торган чара буларак ияртүче теркәгечләрнең һәм теркәгеч сүзләрнең үзенчәлекләре.
32. Иярчен жөмләне баш жөмлөгә бәйли торган чара буларак мөнәсәбәтле сүзләрнең үзенчәлекләре.
33. Иярчен жөмлөләрне бәйләнеш төренә карап төркемләү. Аналитик иярчен жөмлә үзенчәлекләре. Бу төр жөмлөләрдә тыныш билгеләре.
34. Иярчен жөмлөләрне бәйләнеш төренә карап төркемләү. Синтетик иярчен жөмлә үзенчәлекләре. Бу төр жөмлөләрдә тыныш билгеләре.
35. Иярчен ия һәм хәбәр жөмлә үзенчәлекләре, аларның баш жөмлөгә бәйләнү юллары.
36. Иярчен аергыч жөмлә үзенчәлекләре, аның баш жөмлөгә бәйләнү юллары.
37. Иярчен тәмамлык жөмлә үзенчәлекләре, аның баш жөмлөгә бәйләнү юллары.
38. Иярчен аныклагыч һәм кереш жөмлә үзенчәлекләре, аның баш жөмлөгә бәйләнү юллары.
39. Иярчен вакыт һәм урын жөмлөләр. Аларның баш жөмлөгә бәйләнү юллары.
40. Иярчен рәвеш һәм күләм жөмлә үзенчәлекләре, аларның баш жөмлөгә бәйләнү юллары.
41. Иярчен сәбәп һәм максат жөмлөләр, аларның баш жөмлөгә бәйләнү юллары.
42. Иярчен кире һәм шарт жөмлә үзенчәлекләре, аларның баш жөмлөгә бәйләнү юллары.
43. Аналитик һәм синтетик кушма жөмлөләрнең үзара синонимлыгы, аларны берсен икенчесенә әйләндерү юллары.
44. Катлаулы кушма жөмлә төрләр: күп тезмәле кушма жөмлә, күп иярченле кушма жөмлә һәм катнаш кушма жөмлә.
45. Күп иярченле кушма жөмлә. Аның төрләр.
46. Катнаш кушма жөмлә структурасы. Катнаш кушма жөмлөләрдә тыныш билгеләре.
47. Тезем. Аның интонацион үзенчәлеге, өлешләре, теземдә тыныш билгеләре.
48. Уртақ һәм кыек сөйләм, аларның төп үзенчәлекләре. Туры сөйләмне кыек сөйләмгә әйләндерү.
49. Чит сөйләм турында төшенчә. Чит сөйләм төрләр. Туры сөйләмнең төп үзенчәлекләре.
50. Текст турында төшенчә. Текстның төрләр, аның мәгънәви, коммуникатив, структур бөтенлеге. Композициясе.

7.1. Основная литература:

Татарча сөйләшү = Давайте говорить по-татарски = Let's speak tatar : [уку әсбабы] / К. С. Фәтхуллова, Ә. Ш. Юсупова, Ә. Н. Денмөхәммәтова ; [ф. ред. Р. Р. Жамалетдинов ; инглиз тел. тәрж. Д. Р. Шәрифүллина] .? Казан : Татарстан китап нәшрияты, 2012 .? 310 б.

Мирзагитов Р.Х., Сагдиева Р.К. Современный татарский язык. Синтаксис
<http://tulpar.kfu.ru/course/view.php?id=419>

Синтаксис современного русского языка : учебное пособие / А.Ю. Чернышева ; Казан. (Приволж.) федер. ун-т, Филол. фак. ? Казань : [Казанский университет], 2011 .? 159 с.

7.2. Дополнительная литература:

Татар синтаксисы : югары уку йортлары өчен дәреслек / М. З. Зәкиев .? Казан : Мәгариф, 2008 .? 398

Юсупова Ә.Ш., Нәбиуллина Г.Ә., Денмөхәммәтова Ә.Н., Мөгътәсимова Г.Р. Татар теленнән практикүм. - Ихлас, 2009. - 182 б.

Урта мәктәптә татар теле укыту. Гади жәмлә синтаксисы : 7-11 нче сыйныф укытучылары өчен кулланма / Н. В. Максимов, З. В. Шәйхразиева .? Казан : Мәгариф, 2008 .? 111 б.

Татар теленң диалектлар синтаксисы тарихыннан / Л. Янсаева // Фән һәм тел = Наука и язык : Фәнни-хәбәри журнал / Казан шәһәре хакимиятенң жәмәгать оешмалары һәм ММЧ белән элемтә идарәсе; Татарстан Фәннәр Академиясе; Бөтендөнья татар конгрессының Башкарма комитеты; Казан дәүләт архитектура-төзелеш академиясе .? Казань., 2006 .? 4 .? Б. 50-52.

7.3. Интернет-ресурсы:

www.gramota.ru - Грамота.ру

www.gumer.info - Библиотека Гумер - гуманитарные науки

www.rsu.ru - Электронная библиотека и материалы сайта КПФУ

www.slovari.ru - Электронные словари

www.wikipedia.ru - Универсальная энциклопедия "Википедия"

8. Материально-техническое обеспечение дисциплины(модуля)

Освоение дисциплины "Синтаксис современного татарского языка" предполагает использование следующего материально-технического обеспечения:

Мультимедийная аудитория, вместимостью более 60 человек. Мультимедийная аудитория состоит из интегрированных инженерных систем с единой системой управления, оснащенная современными средствами воспроизведения и визуализации любой видео и аудио информации, получения и передачи электронных документов. Типовая комплектация мультимедийной аудитории состоит из: мультимедийного проектора, автоматизированного проекционного экрана, акустической системы, а также интерактивной трибуны преподавателя, включающей тач-скрин монитор с диагональю не менее 22 дюймов, персональный компьютер (с техническими характеристиками не ниже Intel Core i3-2100, DDR3 4096Mb, 500Gb), конференц-микрофон, беспроводной микрофон, блок управления оборудованием, интерфейсы подключения: USB, audio, HDMI. Интерактивная трибуна преподавателя является ключевым элементом управления, объединяющим все устройства в единую систему, и служит полноценным рабочим местом преподавателя. Преподаватель имеет возможность легко управлять всей системой, не отходя от трибуны, что позволяет проводить лекции, практические занятия, презентации, вебинары, конференции и другие виды аудиторной нагрузки обучающихся в удобной и доступной для них форме с применением современных интерактивных средств обучения, в том числе с использованием в процессе обучения всех корпоративных ресурсов. Мультимедийная аудитория также оснащена широкополосным доступом в сеть интернет. Компьютерное оборудование имеет соответствующее лицензионное программное обеспечение.

Компьютерный класс, представляющий собой рабочее место преподавателя и не менее 15 рабочих мест студентов, включающих компьютерный стол, стул, персональный компьютер, лицензионное программное обеспечение. Каждый компьютер имеет широкополосный доступ в сеть Интернет. Все компьютеры подключены к корпоративной компьютерной сети КФУ и находятся в едином домене.

Учебно-методическая литература для данной дисциплины имеется в наличии в электронно-библиотечной системе "БиблиоРоссика", доступ к которой предоставлен студентам. В ЭБС "БиблиоРоссика" представлены коллекции актуальной научной и учебной литературы по гуманитарным наукам, включающие в себя публикации ведущих российских издательств гуманитарной литературы, издания на английском языке ведущих американских и европейских издательств, а также редкие и малотиражные издания российских региональных вузов. ЭБС "БиблиоРоссика" обеспечивает широкий законный доступ к необходимым для образовательного процесса изданиям с использованием инновационных технологий и соответствует всем требованиям федеральных государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (ФГОС ВПО) нового поколения.

Учебно-методическая литература для данной дисциплины имеется в наличии в электронно-библиотечной системе "ZNANIUM.COM", доступ к которой предоставлен студентам. ЭБС "ZNANIUM.COM" содержит произведения крупнейших российских учёных, руководителей государственных органов, преподавателей ведущих вузов страны, высококвалифицированных специалистов в различных сферах бизнеса. Фонд библиотеки сформирован с учетом всех изменений образовательных стандартов и включает учебники, учебные пособия, УМК, монографии, авторефераты, диссертации, энциклопедии, словари и справочники, законодательно-нормативные документы, специальные периодические издания и издания, выпускаемые издательствами вузов. В настоящее время ЭБС ZNANIUM.COM соответствует всем требованиям федеральных государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (ФГОС ВПО) нового поколения.

Для проведения занятий по "Синтаксису современного татарского языка" необходимы учебная и учебно-методическая литература, сборники текстов произведений татарских писателей и поэтов, а также демонстрационные материалы.

Необходимы следующие технические средства:

1. Мультимедийный компьютер с выходом в Интернет, с пакетом прикладных программ (текстовых, графических, презентационных).
2. Мультимедиапроектор.
3. Сканер.
4. Принтер.
5. Копировальный аппарат.

6. Ноутбук.

Программа составлена в соответствии с требованиями ФГОС ВПО и учебным планом по направлению 032700.62 "Филология" и профилю подготовки Отечественная филология (Татарский язык и литература) .

Автор(ы):

Сагдиева Р.К. _____

"__" _____ 201__ г.

Рецензент(ы):

Хисамова Ф.М. _____

"__" _____ 201__ г.